

Aquests dies, el futur de l'arxiu fotogràfic d'Agustí Centelles s'ha convertit en tema de polèmica. Els fills del fotògraf, Sergi i Octavi, han suspès les negociacions amb la Generalitat de Catalunya i han decidit cedir-lo al Ministeri de Cultura espanyol, que el destinarà a l'Arxiu de la Memòria Històrica de Salamanca. Els hereus, molt disgustats amb la Generalitat, afirmen que aquesta no va fer cap proposta digna del llegat del seu avi, cosa que sí que ha fet el Ministeri. La Generalitat desmenteix aquesta imputació, acusa el ministeri de deslleialtat i deplora la pèrdua de patrimoni que significarà el trasllat de l'arxiu. Com s'ha dit, aquestes fotografies són el fruit d'una mirada catalana sobre el seu país i no té sentit que es custodien i difonguen en un altre lloc. Pel seu costat, el ministeri afirma que no té cap problema a fer còpies de les fotografies, perquè la Generalitat les pugui conservar també.

Ignorem com acabarà tan penós assumpte, i aquest no és el lloc de comentar-lo, sinó el de parlar d'un magnífic llibre de fotografies d'Agustí Centelles, *La maleta del fotògraf*, que documenta el seu pas pel cap de concentració francès de Bram, tot just acabada la Guerra Civil. Amb tot, la polèmica és significativa. Pot sorprendre que la prioritat d'unes fotografies desencadene una disputa, perquè justament el fotogràfic és un art reproduïble, però hi ha un valor simbòlic afegit: Agustí Centelles fou un fotògraf excepcional, probablement el més reconegut dels fotoperiodistes espanyols a tot el món. Va saber fixar en imatges situacions complexes, i sovint dramàtiques, amb una impressionant força sintètica, que ompli les seues instantànies de vida i alhora les dota d'una rara irradiació d'emblema. ¿Qui no ha vist la foto dels guàrdies d'assalt combatent els insurrectes rere un precari parapet de runa i animals morts el 18 de Juliol a Barcelona? Amb raó s'ha dit que Agustí Centelles és el Robert Capa català. Les seues fotos són un compendi de la Guerra Civil, però també són una apel·lació, i de vegades un crit. Documenten commocions profundes i també les revelen, i per això tornen a commoure qui les mira. D'altra banda, Centelles va ser un home compromès amb el seu temps i el seu país; per això va conèixer l'exili i la postergació i va

Un patrimoni excepcional

Agustí Centelles
La maleta del fotògraf
Destino, Barcelona, 2009
136 pàgs.

donar testimoni del que veia com ho va fer. També això atia la polèmica.

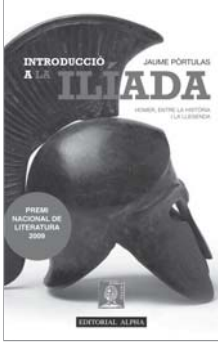
Agustí Centelles va néixer al Grau de València el 1909, però la família emigrà a Barcelona l'any següent, i el fotògraf va viure i treballar en aquesta ciutat fins que la derrota republicana el va forçar a l'exili. Dos textos, un de Francesc Espinet i Joan Manuel Tresserras, i l'altre de Teresa Ferré (que també ha seleccionat les fotografies), ens informen bé de la història del fotoperiodisme català i de les peripècies de Centelles a l'exili. El fotògraf va anar de primer al camp d'Argelet: una llarga franja de platja abarrotada de vençuts, on molts refugiats van morir enmig d'unes condicions de fam, misèria i manca d'higiene del tot indescriptibles, indignes d'un estat civilitzat com

el francès. Després, va ser traslladat al camp de Bram, on la situació era millor i on se'l va autoritzar a fer fotos. Allà va passar uns quants mesos, en companyia de milers de refugiats més.

La maleta del fotògraf és un fotoreportatge de la vida al camp de Bram. La intenció de Centelles era que les imatges il·lustraren el diari que escrivia en aquells dies, en un català molt plàstic i vivaç. Hauria valgut la pena reproduir ací aquest diari —ja que el seu autor volia que imatge i paraula es reforçaren mútuament—, però s'ha publicat en una altra edició. En tot cas, les fotografies parlen per elles soles.

Les imatges estan dividides per temes; primer, l'espai físic: els barracots, l'aglomeració humana, el camp lliure rere les reixes; l'arribada, amb els farcells destituïts, entre el fang i la pluja i l'ombra dels gendarmes, els moments de quietud, o d'enyor, vora la filferada omnipresent, la vida quotidiana dels presoners, els seus treballs, les seues escasses diversions, el bany, el ranxo o l'afaitada, el cementiri creixent (una foto angoixosa: també la mort habita en aquestes imatges), la música i el dòmino, les cartes als familiars llunyans, el son sempre difícil. Després, no menys punyents, els retrats: il·lusions perdudes, fèrria voluntat de viure, un orgull incoercible, malgrat tot. Aquest és un món d'homes sols, de presoners amb passat i qui sap si amb futur. La fatiga i la impotència pugnen en els seus rostres amb l'afany de resistir i amb l'esperança. Mentrestant, no deixen de fer coses. Comemoraven, per exemple, el 14 de Juliol, desfilen i fan fotografies. De vegades somriuen, amb tristesa, mentre sostenen el clarí anunciador d'una cor reguda de bous de joguet o escolten els acords d'un pasdoble. Amb amargor i amb tenacitat, la vida continua. El fotògraf la fixa tal com és, amb una captació ben ajustada dels volums, les ombres i sobretot els gestos (el deslliurament del son, els automatismes del dolor o la sorpresa, els breus instants d'oblit). Al capdavall, ell també viu aquesta vida. Centelles captiu torna a provar-nos quin gran fotògraf era, perquè ha sabut plasmar en imatges, sense èmfasis ni subterfugis, clara i dura, la seua veritat, que fou també la de molts. Aquest és el seu patrimoni i ara també és el nostre.

Jaume PÒRTULAS
**Introducció a la Iliada. Homer, entre la història
i la llegenda**

Barcelona: Bernat Metge, 2008, 585 p., 36 €

Després de la publicació de la interessantíssima *Lectura de Píndar* (1977) i dels diversos textos sobre el món grec que l'han anat seguint, podíem esperar una altra estudi important sobre la poesia grega antiga. Tanmateix, la darrera obra de Jaume Pòrtulas, *Introducció a la Iliada. Homer, entre la història i la llegenda*, supera amb escreix l'expectativa que ens auguràvem. L'obra sorprèn pel rigor, per la intel·ligència i per la maduresa que conté.

En primer lloc, indubtablement, el llibre que tenim, o que cal que tinguem, entre mans no és ni una introducció ni un assaig, sinó una obra, el fruit d'una labor llarga i documentada, d'una vida dedicada al món clàssic, potser caldria dir, a saber, la concreció i el desenvolupament en un text de més de 500 pàgines de la concepció a què ha pervingut Jaume Pòrtulas del món homèric. A més, el text no és, clarament, sinó una part, la primera part, el camí d'entrada a la lectura de la paraula de la *Iliada* que l'ha de completar forçosament. L'autor, però, no solament pot fer servir un coneixement molt considerable de la civilització grega en general per resseguir les múltiples influències que el text de la *Iliada* n'ha tingut, sinó que també sap enquadrar la constel·lació homèrica dins els altres grans universos èpics de l'Índia i del Pròxim Orient.

En efecte, no hi ha pas cap dubte que en la concepció i en l'elaboració de la *Introducció a la Iliada* Pòrtulas tingué sempre davant els ulls un conjunt d'objectius diferents que havia de portar a terme, però que en ell s'entreteixien profundament, unitàriament, per passió i per vocació podríem dir, i de temps enllà. Potser és el que precisament caracteritza el pes i l'abast del valor d'aquesta obra. D'una banda, l'autor havia de tenir un domini sòlid de la situació i de l'horitzó dels estudis específicament homèrics i, més en general, hel·lènics en tots sentits, que sobretot de tres segles ençà s'han anat multiplicat a Occident. D'una altra banda, era convenient que també hagués esmerçat una atenció documentada i contínua sobre la influència que el món homèric i el món grec en general ha tingut i té en la cultura catalana, sobretot en les grans figures, i sobre la reflexió que hi ha suscitat. Finalment, i fonamentalment, l'autor havia de disposar dels coneixements i de la sensibilitat per copsar la presència llunyana, sí, però inexplicablement immediata i activa, de la paraula de la poesia d'Homer. És un fet que Jaume Pòrtulas, sàgacment, no deixa mai

d'avançar en l'obra fent avançar tots tres objectius, cadascun en el pla i segons el pla que escau a un estudi d'aquesta mena.

La *Iliada* és, sens dubte, el gran poema de l'antiguitat grega, i fou un dels elements substancials de nodriment d'allò que anomenem cultura o civilització clàssica. És evident que en una reflexió com la que Pòrtulas emprèn sobre els orígens i la formació d'un poema que ha exercit una influència tan gran durant tants segles les qüestions que per força han d'aparèixer no poden ser estrictament limitades a una disciplina. Són i no poden sinó ser qüestions també fonamentals per a la comprensió de la humanitat de l'home, de l'home d'ahir i de l'home d'avui. Qüestions polítiques, religioses, lingüístiques, històriques, geogràfiques, per esmentar-ne algunes. En principi, tot gran poema és un món. De fet, si el món grec i, sobretot, la paraula grega encara ens continua fascinant és perquè ens interroga profundament sobre la nostra condició, sobre el nostre sentit, sobre la nostra humanitat. Escoltant i estudiant un gran text com la *Iliada*, al capdavant, ens escoltem, ens estudiem i ens interroguem sobre nosaltres mateixos. Aquest és un dels valors implícits de la recerca metòdica, tenaç i, ahora, apassionadament crítica a què s'ha lliurat la reflexió de Jaume Pòrtulas. Entre l'escorcoll del poema i el que els homes d'Occident han pensat i han cregut sobre Homer i el seu món, de Plató a Goethe, de Riba a Leopardi.

Fet i fet, implícit o no tan implícit, un dels temes determinants de la *Introducció a la Iliada*, el tema, en definitiva, al voltant del qual no poden sinó situar-se, cadascun al lloc que li pertany, tots els altres temes, és la qüestió del sentit. Hi ha en tota investigació rigorosa sobre el text dels poemes homèrics la petició irrenunciable de sentit. Els dos termes, *història* i *llegenda*, que Jaume Pòrtulas col·loca a la segona part del títol de l'obra ja remetent subtilment, però inexorablement, a la necessitat i al conflicte de fons. La reflexió sobre el diàleg quasi ininterromput, sota tota mena de formes i de gèneres, que primer a Grècia mateix i després a tot el món antic, passant pel Renaixement europeu fins arribar als tres darrers segles, el diàleg que l'home occidental ha mantingut, doncs, a cada època i segons l'època, amb la constel·lació de la *Iliada*, constitueix tant una investigació sobre els problemes de diversa mena que presenta el text com una investigació sobre el sentit, del poema i de l'home. Que algun pensador eminent hagi cregut que havia eliminat definitivament la «llegenda» de la «història» no vol dir que la primera hagi desaparegut de la condició humana.

Pòrtulas desgrana amb exigència, amb perícia i, sovint, amb una certa sornegueria, els múltiples avatars d'aquest diàleg, o d'aquests diàlegs. A través de la «història» i de la «llegenda» apareix la condició temporal i ambigua, inestable, dels

membres que estableixen el diàleg, i la dimensió inevitablement constructora de la interpretació, que és inherent a tal condició. La configuració de sentit a partir del sentit a què ens indueix la paraula de l'èpica homèrica, i la història d'aquesta configuració, la seva continuïtat i la seva modificació constant, és un dels processos enigmàtics a què ens aboca el poema de la *Iliada* i les grans obres. La fita és aferrar i fixar la veritat del text, és a dir, el sentit, i Jaume Pòrtulas no cessa mai de confrontar les diverses visions que ens n'hem fet amb la font de la qual parteixen: el text, la poesia, l'univers d'Aquil·les i d'Hèctor, el fet de la força, del furor, del dolor, de la vida i de la mort. Per la receptabilitat, per l'elasticitat de visió, per l'amplitud de criteri i per la fermesa de la mà damunt el timó, la *Introducció a la Iliada* entra de ple i amb tots els drets dins aquest diàleg inacabable i indispensable.

Alhora que la reflexió sistemàtica de Pòrtulas s'aplica a la complexa estratificació de sentit a què ha donat lloc, sota formes i actituds diverses, la recepció dels textos homèrics, des dels primers pensadors i els grans autors tràgics grecs, passant pels filòsofs, escriptors i estudiosos cabdals de les èpoques posteriors fins als dels nostres dies, l'estudi també s'aplica metòdicament, i potser encara més apassionadament, a la funció que la paraula homèrica ha exercit en la cultura catalana. Car hi ha un fet: només des del lloc podem parlar del lloc, del lloc i de l'altre lloc. Tan sols per la importància que la *Iliada* i l'*Odissea* han tingut per a Maragall, Riba i Bartra, per esmentar només tres poetes eminents, l'obra de Pòrtulas no podia deixar d'entrar a formar part de la recepció que ens correspon i, en conseqüència, de la circulació natural de les nostres coses en el món i del món en les nostres coses.

Algú podria considerar que el llibre de Pòrtulas tracta de coses llunyanes, estrictament arcaiques. Si hi esmercem una mica d'atenció, constatarem que el que hi passa és exactament el contrari. L'obra aborda de fet, en plans molt estructurats, més o menys perfilats o més o menys difusos, i Jaume Pòrtulas sap controlar molt bé el relleu d'aquest plans, qüestions netament actuals, que apareixen en els debats fonamentals de la cultura de l'època contemporània. Qüestions absolutament vigents en l'ordre dels interessos intel·lectuals contemporanis com la dels orígens en general i la dels orígens i la formació de les concepcions que constitueixen el substrat de la nostra visió del món, qüestions com la de la interpretació dels textos antics i no tan antics, qüestions com la de la possibilitat i la necessitat de la relació de l'home antic amb l'home actual.

No seria exagerat afirmar que la interrogació sobre els orígens ha estat sempre, i al nostre temps especialment, una preocupació molt important. El valor fundacional que hem atorgat als grans textos literaris i religiosos, o literaris i religiosos, constitueix un dels aspectes principals d'aquesta preocupació, justament una de les obsessions, podríem dir, de l'època moderna. La *Iliada*, el *Mahabharata* o la *Bíblia*, a més de la perfecció inexplicable que posseeixen, són constel·lacions que han exercit i que exerceixen una atracció gravitatòria imponderable. A més de la perfecció, doncs, o això justament, formen part intrínseca d'aquesta perfecció, contenen les llavors de la visió del món posterior, contenen els elements conformadors del nostre món, ens contenen, no sabem fins a quin punt, a nosaltres.

Pòrtulas, amb una informació immensa, amb intel·ligència i, si convé, amb ironia, ens va presentant els itineraris d'aquesta obsessió. Són els laberints inacabables de tota herència important, decisiva. No hi ha dubte que sap que ell també es troba dins el laberint, que només pot avançar girant al voltant, però només al voltant, de la substància de la poesia homèrica, i que certament els grans llegats ens imposen com a contrapartida el deure i el turment de la interpretació.

El debat, que fa segles que dura, sobre la figura d'Homer ha esdevingut, al capdavall, un debat sobre la figura de l'autor, sobre la necessitat i la funció d'un autor, i constitueix, paradoxalment, com el text de Pòrtulas no cessa de recordar, un element no gens negligible d'aquest llegat. En la presència o en la no presència d'autor sembla que es posi a prova un determinat sentit de la mateixa poesia. És a dir, sembla que no ens podem deixar de demanar si l'autor és un creador, un receptor, un transcriptor o un mèdiom. Si és el món que parla, és la llengua, la tradició o el jo. Potser els poemes homèrics aconsegueixen supremament el que és més difícil d'aconseguir, i això els fa, entre altres virtuts, insuperables: la desaparició de la persona del poeta a favor de la paraula, de la manifestació.

Jaume Pòrtulas, de cap a cap de la *Introducció a la Iliada. Homer entre la història i la llegenda*, no solament té molt en compte la complexitat i la fragilitat de la paraula de la poesia, arbrada sempre en un temps i en un lloc insubstituïbles, sinó també la llengua amb què es parla sobre la poesia. Lluny de les koinés estrofolàries que en el món actual sovint semblen indispensables en la reflexió sobre els autors de l'Antiguitat o sobre temes científics en general, aquest és un llibre escrit en la llengua que correspon, notòriament ben escrit, amb una paraula cenyida quan cal, però també complexa, sinuosa, sempre madura, gustosa i exemplar. Demuestra irrecusablement que presentar una obra modèlica d'investigació sobre la paraula homèrica en la llengua de Ramon Llull, en danès o en armeni, no és cap delictes.

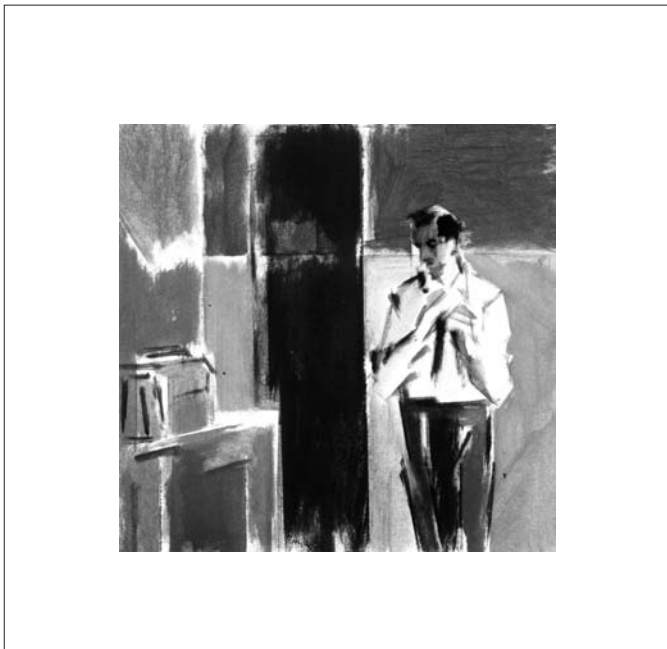
Fa l'efecte que Pòrtulas sap perfectament que a hores d'ara la quantitat de literatura escrita sobre Homer no solament és immensa sinó preocupadorament immensa. L'autor no ho diu clarament, però ho deixa entendre contínuament. L'autor, però, també deixa entendre que està convençut que si els textos homèrics no han sucumbit a tanta escomesa implacable és per gràcia de la potència vital de la paraula que habita la poesia.

Lluís Solà

Des de les primeres pàgines de la *Història social de la filosofia catalana. La lògica (1900-1980)* de Xavier Serra, hi ha una idea que s'imposa: no és possible conèixer la història de la filosofia catalana —i per ser més exactes, de la filosofia catalana contemporània— sense una atenció rigorosa al context. Això significa que cal tenir presents, en paraules de l'autor, «les condicions academicsocials i les circumstàncies històriques». És necessari, en definitiva, un esforç historiogràfic conscient, deliberat i meticulós. Per òbvia que pugui ser aquesta exigència, no sempre s'ha respectat. I segurament aquesta és una de les raons per les quals una obra amb aquesta ambició ha de ser benvinguda i celebrada. Una altra raó, no gens desvinculada amb el que s'acaba de dir, és la voluntat de Serra d'anar més enllà del lament sobre el dèficit filosòfic de la cultura catalana. A part de deplorar la migradesa de la nostra literatura filosòfica, és important anar a les arrels i desentrellar-ne els perquè. La *Història social de la filosofia catalana* forneix hipòtesis, documentació i recerca en aquest sentit. No s'encalla en el tòpic lacrimògen.

Si la filosofia per si mateixa ja és una disciplina àmplia i múltiple, la seva història social esdevé quasi inabastable, per molt que en aquesta ocasió estigui geogràficament centrada en els Països Catalans. Aquí, però, el camp està acotat d'antuvi: la lògica. No és pas casualitat que entre 1900 i 1980 la gran majoria dels noms destacats de la filosofia catalana hagin tingut relació amb la lògica matemàtica i la seva recepció. Joan Crexells, David García Bacca, Josep Ferrater Mora i Manuel Sacristán despunten en primera línia. Ara bé, Joaquim Xirau, Jaume Serra Hunter i Eugeni d'Ors, per motius diversos, tampoc no en queden al marge. L'impacte de la lògica moderna a casa nostra —la superació de la lògica escolàstica i el seu aristotelisme resclosit— és el revulsiu que presenta aquest llibre. A començaments del segle XX, amb les terrorífiques i soporíferes lliçons de Lògica Fonamental de Josep Daurella i Rull a la Universitat de Barcelona —lliçons sobre els «ossos del tomisme» de les quals Josep Pla i

La resistència de les idees

Pere Bosch Gimpera n'han deixat constància— i amb les igualment tedioses de Pere Maria López Martínez a la Universitat de València, no semblava que la lògica pogués tenir cap mena d'interès. Malgrat tot, aquest panorama ensopit va canviar.

Serra rastreja i narra aquest canvi vivificador, per bé que accidentat, de la filosofia catalana. El punt de partença de debò, tanmateix, no es troba a l'oficialitat de les càtedres de Lògica. Correspon a l'estada de Bertrand Russell a Barcelona del 29 de març al 3 d'abril de 1920. Russell fou convidat pel Seminari de Filosofia de l'Institut d'Estudis Catalans, és a dir, per Eugeni d'Ors i, per tant, l'inici d'aquesta història és fora del món universitari —val a

dir que el títol del llibre, de ressonància russelliana, reflecteix discretament aquesta tesi. Qui realment va treure profit del curs que Russell professà, però, no va ser Ors, sinó el seu deixeble Joan Crexells, la mort prematura del qual va impedir que el seu interès per la lògica pogués donar tots els fruits. També de zero van haver de començar García Bacca, Ferrater Mora i Sacristán. La història de la lògica contemporània —i de l'esforç per construir una escola analítica— als Països Catalans no és una excepció a la norma general: va estar marcada per les interrupcions, les repeses, l'exili i l'èpica resistent d'uns pocs autodidactes. Només molt més tard, aquesta perseverança es podrà veure recompensada a les aules de la universitat. Serra escriu: «La vida acadèmica necessita, per damunt de tot, la continuïtat. Aquesta continuïtat, però, entre nosaltres, ha existit només rares vegades —per no dir mai. Les escasses empreses culturals de llarg abast de què hem pogut beneficiar-nos han hagut de travessar períodes d'interrupció lamentables, per causes generalment polítiques (les dictadures espanyoles). D'altra banda, la consistència del sistema acadèmic, sotmès al centralisme universitari espanyol, sempre ha estat precària. El contrari de la normalitat acadèmica és començar de zero. La història de la recepció de la lògica matemàtica és, en aquest sentit, exemplar.» (p. 132-133).

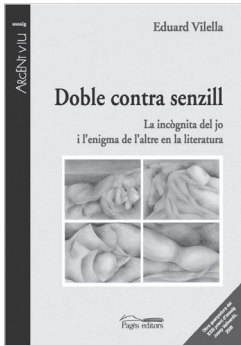
La *Història social de la filosofia catalana. La lògica (1900-1980)* no només és un estudi científic i documentat de la recepció de la lògica matemàtica i la llarga agonia de la seva homònima medieval, que ja és molt. A més, a partir del camp de la filosofia de la ciència i del llenguatge, Serra reflexiona amb amenitat sobre qüestions de fons, assaja interpretacions valentes sobre temes diversos i recull episodis rellevants de la nostra història cultural. Els vessants de la fenomenologia i el marxisme, les altres dues grans escoles del segle XX, no entren en el projecte d'aquesta obra. Tot això, amb una mica de sort, potser vindrà més endavant.

Xavier Serra
Història social de la filosofia catalana. La lògica (1900-1980)
 Afers, Catarroja, 2010
 270 pàgs.

Oriol Farrés Juste

Eduard VILELLA

Doble contra senzill. La incògnita del jo i l'enigma de l'altre en la literatura

Lleida: Pagès editors, 2007, 219 p., 18 €

D'entrada, aquest llibre crida l'atenció pel títol: *Doble contra senzill*. Una expressió que rep una explicació prou suggerent al final del llibre: «*Doble?* aneu a saber: *senzill?*, segur que no» (p. 203; la cursiva és a l'original). De fet, el subtítol ja ha avançat els ingredients d'unes preguntes de mal respondre: d'una banda, l'enigma de l'altre, que pot ser un doble (segons les operacions de lectura i les tradicions culturals) i indestriable; de l'altra, la incògnita del jo, que no és senzilla de cap manera. És correcte dir que Eduard Vilella s'ocupa del tema del doble en aquest assaig, però seria incorrecte dir que es limita a fer això. Potser la clau és en la descripció del gènere de l'obra: un assaig que va merèixer el Premi Josep Vallverdú 2006. Perquè podria ser la típica monografia universitària, però no ho és. És cert que no renuncia a cap de les exigències del discurs acadèmic –el rigor i la profunditat de l'anàlisi, l'esforç a precisar conceptes i definir problemes–, però l'exposició recorre a la manera de dir de l'assaig en allò que té de personal, de comunicació directa, amb un èmfasi destacat en la claredat i l'agilitat expositives. Tot plegat, juntament amb un domini notable de l'eina lingüística, fan de *Doble contra senzill* una obra singular en el panorama editorial català.

Vilella declara que els seus objectius són l'estudi del «magma temàtic del doble en la literatura, els problemes lligats a la seva descripció, al seu estatus històric, al seu encaix teòric en la literatura comparada» (p. 15). En concret, dedica una atenció específica a la qüestió del doble en la història, amb una atenció particular al doble romàntic i a la seva tipologia (p. 16 i 17), i limita el seu camp d'estudi a la narrativa, sobretot «a la narrativa del jo i la representació de la seva complexitat en el tema secular del doble» (p. 19). Però, quin interès pot tenir un altre llibre sobre el doble, tema que ha suscitat una bibliografia molt abundant? La justificació ve del fet que Vilella sap emmarcar la seva empresa en una problemàtica ben àmplia i actual, que concedeix al doble un lloc preeminent: la crisi del jo, perquè en la postmodernitat els «individus són flexibles, líquids, dinàmics, no es resignen a una formulació única per a tota la vida» (p. 12). En efecte, el «doble, company secret, *alter ego*, sòsia, ha acompanyat la humanitat fins als nostres dies des de temps immemorials, contrari a la idea que estem fets d'una única, confortable peça» (p. 15; la cursiva és a l'original).

L'assaig s'obre amb una «Introducció» (p. 11-19) que aconsegueix, en poques pàgines, exposar no solament els objectius del llibre, sinó també presentar la problemàtica de la crisi del subjecte amb precisió i eficàcia (i una bibliografia ben triada). L'objectiu dels quatre capítols de la primera part del llibre, «El camp del doble. Una descripció», s'esforcen, en efecte, a proporcionar una caracterització i una descripció àmplies i molt completes del «camp del doble». Així, el primer capítol, «Presentacions de rigor» (p. 23-43), fa el que anuncia i és obligat: presentar amb rigor l'assumpte de què es parlarà. El segon capítol, «Per què doble i romanticisme?» (p. 45-69), examina el període (el romanticisme alemany) i la producció (Jean Paul Richter i E.T.A. Hoffmann al capdavant) que han contribuït a consolidar la figura «canònica» del doble (p. 61) i n'han generat una denominació que ha fet fortuna: el *Doppelgänger*. El tercer capítol, «Una història d'afinitats» (p. 71-99), amplia el context de l'anàlisi cap a la presència del fenomen de la duplicitat i del doble a les cultures arcaïques i a les aportacions de l'antropologia. El quart capítol, «Vertigens personals» (p. 101-128), ofereix un complet panorama del doble des de la psicoanàlisi.

A la segona part del llibre, «Teoria i història del doble. Una proposta», es troben les anàlisis més detallades de la temàtica literària del doble. El cinquè capítol, «Esquerdes tipològiques» (p. 131-155), repassa la bibliografia més rellevant que ha proposat tipologies del doble per arribar a la conclusió que conté «moltes contribucions que estudien l'aparició del tema en àmbits molt restringits i, alhora, presenta la tendència sovint distorsionadora de buscar un “universal” del doble» (p. 151). El capítol sisè ofereix una utilíssima «Recapitulació teòrica» (p. 157-203) en què Vilella, recollint observacions que ha fet al llarg del trajecte, gosa formular la seva definició del doble: «Diriem doble [...] al personatge que encarna l'experiència, profundament sentida, d'una continuïtat o semblança, sigui psíquica o física, *latent* o *manifesta*, *extraordinària* entre dos personatges [...] per la qual es tematitzen els límits de la relació identitat-diferència, en el ressò d'un lligam íntim i problematitzador amb les profunditats de l'existència de l'individu» (p. 169 i també 183; la cursiva és a l'original). Malgrat aquesta definició, Vilella remarca que no hi ha en la temàtica del doble un «nucli de significat que cada època desenvolupa», sinó una dinàmica de realitzacions diverses condicionades per autors i lectors en èpoques i circumstàncies diferents (p. 176). Accepta, doncs, que el doble és un tema, però opta per caracteritzar-lo com un camp temàtic, un arxipèlag o una constel·lació (p. 165). Un seguit d'anàlisis que expliquen que aquest llibre, excel·lent pel rigor intel·lectual i ben llegidor per la capacitat expressiva, hagi reeixit a situar l'interès i la vigència de la temàtica del doble en una perspectiva rigorosament actual.

Enric Sullà

Universitat Autònoma de Barcelona

El llegat jueu valencià: un estudi pioner

Manuel Civera
Morvedre hebreu (segles XIII-XVI)
Afers, Catarroja-Barcelona, 2009
428 pàgs.

Després de nou anys de recerca, Manuel Civera i Gómez (Sagunt, 1947) i l'editorial Afers ens ofereixen aquesta obra que —com diu l'autor— pretén fer una lectura històrica del Morvedre baix-medieval i, alhora, actualitzar els coneixements sobre l'aljama jueva de Sagunt, revelant el seu protagonisme i significació en el context social, cultural i polític de la comarca. I això en base a una tesi: l'excepcionalitat del patrimoni material hebreu de Morvedre i el protagonisme dels hebreus —jueus i conversos— en la conformació de la història de la comarca, una comesa de jueus, cristians i musulmans.

El procés ha consistit fonamentalment a recollir informació dispersa, ordenar-la, rellegir-la i interpretar-la. El resultat n'és un text estructurat en què l'abundància de dades documentades fa que qualsevol dels nuclis d'estudi podria ser objecte d'un desenvolupament independent. Enfront d'aquells que confonen, deformen o són indiferents a la presència jueva a Sefarad, aquest llibre treu del silenci i la foscor una realitat: Morvedre hebreu.

S'identifiquen les institucions i els seus dirigents, com ara l'aljama i el rabinat; s'explica l'estructura parroquial de la vila i dins d'aquesta, a la part occidental de la parròquia de Sant Bartomeu, al cor de la vila, la juevia amb les tres successives delimitacions, els carrers, patis i places, la sinagoga i el seu conjunt urbà, la carnisseria, les cases i edificis singulars... S'identifiquen i expliquen també els tres fossars jueus en ús fins 1492, els hipogeus, el mausoleu del noble Isaac Atzar. Però també s'hi tracta d'assumptes humans: un discórrer paral·lel entre l'ésser, l'ésser jueu i els espais de la juevia de Morvedre. Una juevia que a partir d'aquesta obra pot ser visitada, tant allò que hi roman com més enllà de la pervivència material.

Es fan presents ací persones assenyalades mitjançant el *capero judaic* o la roda mentre eren jueves; i també assenyalades i acusades com a judaïtzants, moltes condemnades, una vegada converses. Persones amb una determinada manera de creure i de viure, de moure's i de ser de Morvedre amb aqueixes creences. Una comunitat d'artesans, metges, comerciants, llauradors... que treballaven i venien els seus productes a la comarca, la península i la Mediterrània. S'hi registren els noms i cognoms, i els

malnoms, dels homes i dones de Morvedre. Noms transmesos de generació en generació junt amb la memòria dels qui els dugueren. Entre les famílies, els Constantini, els Saragossà, àlies Puig de Pasqües, exemple d'integració social i pràctica desaparició de l'estirp al llarg del segle XVIII; els Sant Feliu, Legem, Cofe, Vives, Atzar, Berenguer, etc. Tot plegat segueix una pauta cronològica en la qual, sempre present la perspectiva de la conversió, assoleixen significació l'assalt unionista a Morvedre i el sabotatge de la juevia el 1348, la guerra contra Castella, els pogroms de 1391 organitzats «per a destruir documentació de deutes, béns materials i la mort de persones significatives», i l' aixopluc de la comunitat jueva de Morvedre al castell que, tot fent de Morvedre el nucli del judaisme valencià, acollí també un nombre considerable de jueus que fugien de l'assalt al call de

València. També la butlla de Benet XIII el 1413 i les «concessions» atorgades per Alfons V, el 1419, davant la sol·licitud de la comunitat jueva perquè li foren retornats els seus llibres i foren eximits de dur la roda; i el nomenament de l'inquisidor general de la Corona d'Aragó, Tomás de Torquemada, el 1483, i la realització del projecte d'expulsió dels jueus de la península.

Desfilen per aquestes pàgines persones que hagueren de decidir davant un edicte de mort «a tot jueu o jueva, gran o menut, de qualsevol edat, que puga estar o estiga en qualsevol part dels regnes i senyories després del termini fixat». Manuel Civera parla d'incredulitat i consternació; Isaac Abravanel escrigué: «a tot arreu on arribava el decret reial i la seua força de llei guardaren un gran dol els jueus, gran terror». L'autor s'acosta també, i en segueix el rastre, ja endinsant-se en el període contemporani, als qui cediren a la conversió, molts amagant i fent veure que havien abandonat el seu passat. Uns altres marxaren en naus, com ara la que van llogar al genovès Francesc de Grimaldi els procuradors de les aljames de Morvedre i de Xàtiva el 7 de maig de 1492, varada a la platja de Morvedre per embarcar mil persones rumb a Pisa i Nàpols: un desplaçament no sols físic, sinó també mental, social, afectiu i cultural. Com va escriure Edmond Jabès, «l'exiliat (...) segueix dos camins paral·lels: el de la seua memòria i el de les seues passes. S'esdevé que les passes el traïxen, mai la memòria.»

Morvedre hebreu ens acompanya en una responsabilitat: «recordant el passat, forjant el futur». Cal esperar que aquesta obra, des de la recerca i la reflexió, i també de les propostes i els suggeriments, siga incitació tant al coneixement i estima del Morvedre hebreu com a l'elaboració de nous estudis que desvelen la significació del passat jueu valencià. Cal esperar que a partir dels rastres fixats s'endeguen polítiques d'educació i projectes i centres d'investigació, valoració i divulgació del llegat jueu. Un tresor sotmès «a una escrupolosa investigació de la *limpieza de sangre* com aquella que durant tant de temps van patir moltes famílies i individus sospitosos de tenir ascendència jueva», com ha escrit Gonzalo Maeso. Esperem que com en aquest llibre, es faça des del respecte a la memòria i a les creences.

Inquirint l'art, plasmant l'esguard indagador

J. F. Yvars
Trencar les formes
Ed. 62, Barcelona, 2009
541 pàgs.

Després dels volums *Jocs sense temps* (1992), *Al temps de les formes. Notes d'art* (2000) i *L'espai intermedi. Apreciacions entorn de l'art modern* (2001), enguany ha aparegut un nou recull d'articles en llengua catalana de J. F. Yvars, *Trencar les formes* (2009), en què s'apleguen diversos textos del brillant tractadista escrits en el curs dels darrers anys. Més enllà del seu caràcter compilador i la seva estructura compositiva, allò que relaciona aquests quatre llibres és bàsicament la voluntat d'aprofundir en el coneixement d'obres i autors representatius de la modernitat artística occidental. En aquest darrer la reflexió va implícita en la manera d'afrontar expressions concretes del fet creatiu.

El nou llibre es divideix en dos apartats els articles dels quals tot i tractar temes afins, àdhuc coincidents en ocasions, responen a funcionalitats i a models narratius diferents. En efecte, mentre que els que formen el primer bloc són textos de gran calat que inquirixen a fons el seu objecte d'estudi, l'interroguen des de múltiples perspectives i pretenen oferir-ne visions personals i/o il·luminar zones penombroses o poc ateses; els del segon bloc tenen un carés més sintètic i obeeixen a una intencionalitat més immediata, sense perdre, però, densitat conceptual ni perspicàcia crítica, i guanyant en canvi certa mordacitat i agudeses. Aquest tractament diferenciat té a veure amb la provenença dels materials aplegats, segons corresponguin a catàlegs d'exposicions, que possibiliten un major desplegament argumental i descriptiu, o a articles a la premsa periòdica, que exigeixen una concisió més gran.

Una primera cosa que destacaria de la manera de fer d'Yvars és la sàvia concordança entre la materialitat de la seva escriptura i la perspectiva des de

la qual afronta el fenomen artístic, fins al punt que l'una sembla reverberar en l'altra. En el seu cas, el mode de dir i el mode de percebre l'art participen d'una marcada voluntat formal, la que ha de fer possible l'experiència estètica i la producció de sentit. L'artefacte retòric d'alta precisió lingüística i elevada capacitat suggestiva que construeix l'autor manté, des de la seva especificitat discursiva, múltiples rasons d'afinitat amb els valors i les característiques que tendeix a fer visibles de les obres d'art que són objecte del seu esguard.

J. F. Yvars sol desplegar el seu relat, caracteritzat per l'ús del mot just, l'expressió elegant, distesa i un punt irònic, teixint una densa xarxa de relacions que remet a una mena d'interlocució a moltes veus i a moltes bandes. En primer lloc amb l'obra d'art concreta, així com amb el món del creador i els seus afanys, motivacions i interessos, àdhuc amb la percepció que el mateix artista té del propi treball. Però alhora amb aquelles produccions estètiques més o menys contigües més o menys allunyades de l'obra considerada, les quals li serveixen per plasmar, des de la proximitat o la distància, unes significacions específiques. L'autor també estableix un profitós intercanvi, que va de l'acceptació, l'acord matisat o el dissens, amb les lectures que altres analistes han fet d'una determinada aportació estètica.

La major part d'obres i autors tractats se situen en un lloc central del corrent modern, de fet en alguns casos el mateix Yvars ha tingut l'indiscutible mèrit de contribuir a la reconsideració general de posicions i trajectòries que inicialment no formaven part del *mainstream*. En ocasions, diríem que l'assaig interpretatiu apunta certa tensió soterrada amb els treballs d'artistes que han qüestionat valors modernistes, sigui establint nous vincles entre l'art elevat i la cultura de masses o optant per heteronomies diverses, però fins i tot en aquests casos l'autor sap polsar el ressort adequat que els acosta al seu particular univers.

En la rica polifonia que compon Yvars, la mirada experta del *connaisseur* s'alia amb la intuïció de l'artista, l'especulació estètica d'alta volada amb un sòlid ancoratge històric, i la troballa poètica il·luminadora amb el desenvolupament d'hàbils estratègies inquiridores a frec de l'exercici detectivesc.

càrrega provocadora i un llenguatge, sovint, agressiu, però sense perdre la serenitat —com anuncia el títol. Per exemple, ens parla del «cicle diabòlic de la societat de consum» basada en tres vies de creixement, a les quals anomena «veritables invitacions al crim». Aquestes són: la publicitat, que crea el desig de consumir; el crèdit bancari, que en dóna els mitjans, i la caducitat accelerada i programada dels productes, que en renova la necessitat. Reflexiona sobre els límits de la biosfera front a l'addicció al creixement i estima que n'hem esdevingut «toxicodependents». «L'hiperconsum de l'individu contemporani 'turboconsumidor' desemboca en una felicitat malalta o paradoxal. Mai la humanitat no havia assolit un nivell tan alt d'abandó. La indústria dels 'béns de consol' intenta posar-hi remei en va», argumenta.

L'autor nega que el problema ambiental planetari i l'engrandiment de la nostra petjada ecològica siga la sobrepoblació. «Els geopolítics conservadors preconitzen aquesta solució mandrosas», assevera. I també aborda el sistema polític per a denunciar la corrupció vinculada al creixement. Considera que el projecte de decreixement —qualificat com una utopia, una font d'esperança i de somni— passa necessàriament per una «refundació de la política». Entre altres idees, Latouche proposa la creació de democràcies ecològiques locals, l'ecomunicipalisme, mentre recorda que la societat del decreixement «implica un sòlid proteccionisme contra la competència salvatge i deslleial» a fi d'avançar, de nou, cap a l'autonomia a escala reduïda. No es tracta de retrocedir, sinó de recuperar, per exemple, una alimentació més econòmica en energia, per a la qual cosa hauria de basar-se en una producció més local, més estacionària i més vegetal.

Després de donar consignes per a l'acció i raonar sobre si el decreixement és d'esquerres o de dretes; si constitueix un humanisme o si es pot diluir al capitalisme, Latouche conclou que decreixement requereix un «reen cantar el món» perquè el contempla desencantat, no pateix sols una «desmitologització». Prendre l'antídot a l'addicció al creixement, total o parcial, és opcional, però la fórmula és senzilla: fer més i millor amb menys.

Maria Josep Picó